

אמיתי גרוסברגר

"בימים ההמה נאום ה' לא יאמרו עוד ארון ברית ה'"

על כינויו של הארון במקרא

פתיחה

אחת מן הדרכים בהן משתמש המקרא כדי להעביר את מסריו היא כינוים של גיבוריו בשמות שונים, על פי ההקשר בו הם מוזכרים. ענין זה מתבטא הן בשמותיהם של מקומות ואנשים הן, להבדיל, בכינויו של הקב"ה.

במאמר להלן אעמוד על הכינויים בהם מכונה ארון ברית ה' לאורך המקרא, ואנסה לתת פשר לגיוון הרב שבהופעתם. בדברים להלן אטען שניתן לראות בכינויים אלו מהלך רציף וברור, המתחיל בספר שמות ומסתיים בספר מלכים. לאורך ספרים אלו משתנים כינויי הארון והמשכן שבתוכו הוא נמצא, בהתאם למצבו הרוחני של עם ישראל ובהתאם ליחסיו עם הקב"ה. בסיום המאמר, וכן במקומות מסוימים במהלכו, אדון בכינויים נדירים יותר של הארון, שהסיבה להופעתם היא מקומית והם אינם מהווים חלק ממהלך רציף זה.

א. הארון בספרים שמות ובמדבר: בין ארון העדות לארון ברית ה'

הכינוי הראשון שאנו מוצאים לארון בתורה, בספר שמות וכן בתחילתו של ספר במדבר, הוא 'ארון העדות'¹. משמעותו של כינוי זה ברורה – הארון משמש בתור כלי קיבול עבור לוחות הברית שהן עדות על מעמד הר סיני, ועל כן הוא קרוי על שמם. זאת, כפי שנאמר במפורש בפסוקים:

וְנָתַתְּ אֶל הָאָרֶן אֶת הָעֵדוּת אֲשֶׁר אָמַן אֱלֹהֶיךָ... וְנָתַתְּ אֶת הַכַּפֹּרֶת עַל הָאָרֶן מִלְּמַעְלָה וְאֶל הָאָרֶן תִּתֵּן אֶת הָעֵדוּת אֲשֶׁר אָמַן אֱלֹהֶיךָ.
(שמות כ"ה, טז-כא)

¹ למשל שמות כ"ה, כב; במדבר ד', ה.

אמנם, מספר במדבר ואילך כינוי זה נעלם, ומוחלף בכינוי 'ארון ברית ה'".² דומה שעיון בפסוק שהוא 'קו פרשת המים' בהקשר זה יסביר את פשר השינוי:

וַיִּסְעוּ מֵהַר ה' דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים וַאֲרוֹן בְּרִית ה' נָסַע לְפָנֵיהֶם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים לְתוֹר לָהֶם
מִנְהַחָה. (במדבר י', לג)³

פסוק זה מתאר את עזיבתו של הר סיני. אם כן, אך טבעי הוא שעתה ייקרא הארון 'ארון ברית ה', שהרי עתה באה לידי ביטוי ממשי היותו של מעמד הר סיני, לא חוויה מקומית וחד-פעמית, כפי שניתן היה אולי להניח, אלא מעמד מכונן של 'ברית' מתמשכת ונצחית בין ה' לבין בני ישראל. לאורה של ברית זו מתחילים עתה בני ישראל את דרכם הארוכה לארץ ישראל כדי לכונן שם "ממלכת כהנים".

חילוף זה בכינוי הארון מתבטא גם בשינוי בכינויים של הלוחות עצמם, שהם התוכן המהותי המצוי בארון, מהכינוי 'לוחות העדות' בספר שמות לכינוי 'לוחות הברית' בספר דברים.⁴

בפסוק זה ישנו חילוף נוסף המבטא את אותו הרעיון: במקום כינוי של הר סיני כ'הר הא-לוהים', כפי שהיה עד כה, הוא מכונה מכאן ואילך 'הר ה'. בכדי להבין ענין זה, יש להקדים מספר מילים אודות שמותיו של הקב"ה – הו"ה וא-לוהים.

כבר עמדו רבים על כך שישנו הבדל משמעותי ומהותי בין כינויו של הקב"ה בשם הו"ה, לבין כינויו בשם א-לוהים. שם הו"ה הוא שמו הפרטי, כביכול, של הקב"ה. שם זה מבטא יחסים קרובים בינו לבין העולם ובינו לבין ישראל (מה שמקובל להגדיר כ'השגחה פרטית' או 'מידת הרחמים'). שם א-לוהים, לעומת זאת, מבטא ריחוק מסוים של הקב"ה מעולמו, המתבטא בהתנהלותו הטבעית של העולם ('מידת הדין' או השגחה כללית יותר) ומשתקף ביחס הרווח בין ה' לבין אומות העולם, וביחס ה' לעמו כאשר מצבו הרוחני ירוד. הבחנה זו עולה ממקורות רבים. כך למשל במדרש חז"ל על דברי ה' למשה בסנה, 'א-היה אשר א-היה':

² למשל במדבר י', לג; דברים י', ח.

³ אכן, גם חז"ל ראו בפסוקים הבאים מיד לאחר מכן פרשה חשובה שעומדת בפני עצמה, ואף מפצלת את ספר במדבר לשני חלקים (ראה בבלי שבת קטז).

⁴ 'לוחות העדות' – שמות ל"א, יח; שם ל"ב, טו; שם ל"ד, כט; 'לוחות הברית' – דברים ט', ט, יא, טו.

יש לציין שבפעם הראשונה מופיע השינוי מהמונח 'עדות' למונח 'ברית' בספר במדבר, במעבר מהכינוי 'ארון העדות' לכינוי 'ארון הברית', ולא בשינוי בכינוי הלוחות מ'לוחות העדות' ל'לוחות הברית'. הבדל זה מופיע רק מאוחר יותר, בספר דברים.

אמר לו: לפי מעשי אני נקרא. פעמים שאני נקרא א-ל ש-די, צבאו', א-לוהים, ה'.
כשאני דן את הבריות אני נקרא א-לוהים, וכשאני תולה על חטאיו של אדם אני נקרא
 א-ל ש-די, וכשאני עושה מלחמה ברשעים אני נקרא צבאו', **וכשאני מרחם על עולמי**
אני נקרא ה'. (שמות רבה (שנאן) פרשה ג)

החל מפרק מ' בספר בראשית ועד פרק ג' בספר שמות כלל לא מוזכר שם הוי"ה כי אם שם
 א-לוהים.⁵ בכך מתבטא הרעיון ששמו הפרטי של ה', המבטא את מערכת היחסים המיוחדת
 בינו לבין האבות, נשכח בגלות הארוכה במצרים.⁶ רק כאשר משה מגיע אל ה'הר הא-לוהים
 חורב', ולאחר שה' מזכיר לו את שמו, ואומר לו להגיד לעם ששמו של א-לוהי אבותיהם
 הוא הוי"ה – רק אז חוזר שם זה להופיע בפסוקים:

וּמִשָּׁה הָיָה רֹעֵה אֶת צֹאן יִתְרוֹ חֹתְנוֹ... וַיִּבֶא אֶל הָרֹאשׁ הַהוּא לֹוּהִים חֲרָבָה. וַיִּרְא מֶלֶאךָ ה' אֵלָיו
 בְּלִבַּת אֵשׁ מִתּוֹךְ הַסִּנֵּה... וַיִּרְא ה' כִּי סָר לְרֵאוֹת... וַיֹּאמֶר ה' רְאֵה רָאִיתִי אֶת עֲנִי עַמִּי...
 וַיֹּאמֶר מִשָּׁה... וַאֲמַרְוּ לִי מַה שְּׁמוֹ מָה אִמַּר אֲלֵהֶם. וַיֹּאמֶר א-לוהים אֶל מִשָּׁה א-הֵי אֲשֶׁר
 א-הֵי וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל א-הֵי שְׁלַחְנֵי אֲלֵיכֶם. וַיֹּאמֶר עוֹד א-לוהים אֶל
 מִשָּׁה כֹּה תֹאמַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל ה' א-לוהי אֲבֹתֵיכֶם א-לוהי אֲבֹתֵיכֶם א-לוהי יִצְחָק
 וַא-לוהי יַעֲקֹב שְׁלַחְנֵי אֲלֵיכֶם זֶה שְּׁמִי לְעֹלָם וְזֶה זְכָרִי לְדֹר דֹּר. (שמות ג', א-ט)

כל עוד חנו בני ישראל למרגלות הר סיני, הם נותרו תחת רישומו הראשוני של ה'הר
 הא-לוהים – א-ל מרוחק, שאת שמו הם שכחו. רק לאחר שהסתיימה התגלות ה' במעמד
 הר סיני, ולאחר שבני ישראל למדו והפנימו את התורה ועזבו את ההר, רק אז התקבעה
 בתודעתם ההבנה שאותו הא-ל הוא למעשה א-לוהי אבותיהם, אברהם יצחק ויעקב.
 במעמד הר סיני זכו ישראל כעם לכרות ברית עם א-לוהי ישראל, ששמו הוא הוי"ה.
 בעזיבתם את הר הא-לוהים הוא הפך עבורם ל'הר ה', תוך שימוש בשם המבטא את מערכת
 היחסים המיוחדת בין ישראל לבין א-לוהיו.⁷

⁵ למעט יוצא דופן אחד – בראשית מ"ט, יח.

⁶ כפי שהעירה חנה מיכלוביץ', במאמרה 'השמות הא-לוהיים ה' וא-לוהים', בית מקרא, יג [ג] (תמוז תשכ"ח), עמ' 99-100.

⁷ בעוד שהכינוי עד כה הוא 'הר הא-לוהים' (ראה למשל שמות ג', א; שם ד', כז; שם כ"ד, יג),
 מכאן ואילך הוא 'הר ה' (למשל במדבר י', לג; ישעיהו ב', ג; מיכה ד', ב; תהלים כ"ד, ג). יוצא
 הדופן היחיד הוא הכינוי בתהלים ס"ח, טז. זאת כנראה מסיבות מקומיות – המזמור הזה מרבה
 להשתמש בשם א-לוהים באופן כללי (השווה במיוחד שופטים ה', ה; תהלים ס"ח, ט).

על שינוי דומה בין השמות הוי"ה וא-לוהים (וכן בין הכינויים 'ישראל' מול 'העם', ו'יתרו' מול
 'חותן משה') עמדנו במקום אחר. ראה באתר 'מקראות' של הרב יואל בן נון.

בצורה דומה, הכינויים 'משכן העדות',⁸ ו'משכן אהל מועד',⁹ ששימשו עד כה, מוחלפים מכאן ולהבא בכינויים 'משכן ה',¹⁰ ו'מקדש ה',¹¹ ובכך מבטאים אינטימיות מחודשת בין ישראל לה' א-לוהיהם.

השינויים הללו מדגישים את המעבר מההתגלות החד-פעמית בהר סיני, המתבטאת בכינוי הארון 'ארון העדות', אל מערכת יחסים מתמשכת ועמוקה יותר בין הא-ל לעמו, המתבטאת בברית, ובהשראת שמו המפורש של הקב"ה על הארון והמשכן שבו הוא נמצא. מערכת יחסים זו מגיעה לשיאה באזכורו האחרון של הארון בספר דברים, שם מופיע כינוי מלא יותר, המבטא בְּעֶצְמָה את הזיקה שבין ישראל לא-לוהיו:

וַיֵּצֵא מֹשֶׁה אֶת הַלְוִיִּים נֹשְׂאֵי אֲרוֹן בְּרִית ה' לֵאמֹר: לָקַח אֶת סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה וְשָׂמְתֶם אֹתוֹ
מִצַּד אֲרוֹן בְּרִית ה' א-לוהיכם וְהָיָה שָׁם בְּךָ לְעֵד. (דברים ל"א, כה-כו)

הצירוף 'ה' א-לוהיכם' משמעותי מכיוון שהוא מדגיש את הסכנה שבפניה עומד עם ישראל בכניסתו לארץ – סכנת הפיתוי של אלהי נכר. על רקע חשש זה מוסר משה לבני ישראל בפרק הבא את שירת האזינו (דברים ל"ב), שתהיה לעד לבני ישראל, ומדגיש את הזיקה ההדדית שבין עם ישראל לבין ה' א-לוהיו.

ב. הארון בספרים יהושע ושופטים: בין ארון ברית ה' לארון הא-לוהים

בספרים יהושע, שופטים ושמואל מכוונה הארון בכינויים רבים: ארון הברית, ארון ברית ה', ארון ברית (ה)א-לוהים, ארון ה' וארון (ה)א-לוהים.¹² ככלל, ניתן לראות ירידה הדרגתית בשימוש במונח 'ברית' בכינויי הארון, תהליך שתחילתו בספר יהושע ושיאו בספרים שופטים ושמואל.

הכינוי הראשון לארון בספר יהושע הוא "ארון ברית ה' א-לוהיכם", כינוי שיוצר זיקה יחידאית לאזכור האחרון בספר דברים. עם זאת, לאחר אזכור זה, ניתן לראות הבדל בין

⁸ למשל שמות ל"ח, כא; במדבר א', נ. פעם אחת 'משכן אהל העדות' – שם ט', טו.

⁹ למשל שמות ל"ט, לב; שם מ', ב; דברי הימים א ו', יז. פעם אחת 'משכן בית הא-לוהים' – דברי הימים א ו', לג.

¹⁰ למשל במדבר ט"ז, ט; יהושע כ"ב, יט.

¹¹ למשל במדבר י"ט, כ; יהושע כ"ד, כו; יחזקאל מ"ח, י.

¹² במסגרת מאמר זה אין ביכלתנו לעסוק בשמות ה' בספרים אלו, ורק במקומות בהם הענין קשור במיוחד לנושא המרכזי של מאמרנו נעמוד עליו.

ספר יהושע לספרים במדבר ודברים בנידוננו. בעוד שאצל האחרונים כינוי היחידי והבלעדי של הארון הוא 'ארון ברית ה', הרי שבספר יהושע מושמט לעתים אזכור הברית מהארון. אף שבחלק מהמקומות ניתן לתלות זאת בשיקולים סגנוניים, שכן הצפיפות של אזכורי הארון בספר יהושע גבוהה הרבה יותר, ומחייבת גיוון בסגנון,¹³ הרי שלפחות במקרה אחד מדובר בהעלמה מכוונת. בסיפור חטא עכן מופיע הארון פעם אחת בלבד, אך באותה ההופעה לא מופיע הצירוף 'ארון ברית ה' אלא רק 'ארון ה':

וַיִּקְרַע יְהוֹשֻׁעַ שְׁמַלְתּוֹ וַיִּפֹּל עַל פְּנֵי אֶרְצָה לִפְנֵי אֲרוֹן ה' עַד הָעֶרֶב הוּא וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עִפְרָל עַל רֵאשִׁים. (יהושע ד', 1)

ואכן, דומה שהמשך הפרק מסביר היעדרות זו – כינוי הברית נעלם משום שישראל מעלו בבריתו של הקב"ה:

וַיֹּאמֶר ה' אֵל יְהוֹשֻׁעַ קָם לְךָ לְמַה זֶה אַתָּה נֹפֵל עַל פְּנֵיךְ. חָטָא יִשְׂרָאֵל וְגַם עָכְרוּ אֶת בְּרִיתִי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתָם וְגַם לָקְחוּ מִן הַחֶרֶם וְגַם גָּבְדוּ וְגַם כָּתְשׁוּ וְגַם שָׂמוּ בְּכָלֵיהֶם... וְהָיָה הַנִּלְכָד בַּחֶרֶם יִשְׂרָף בְּאֵשׁ אֹתוֹ וְאֵת כָּל אֲשֶׁר לוֹ כִּי עָבַר אֶת בְּרִית ה' וְכִי עָשָׂה נִכְלָה בְּיִשְׂרָאֵל. (שם ד', י-ט)

בספר שופטים מופיע הארון פעם אחת בלבד, וזאת בכינוי חדש – ארון ברית הא-לוהים:

וַיִּשְׁאַלֻּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בַּה' וַיִּשֶׁם אֲרוֹן בְּרִית הָא-לוֹהִים בְּיָמֵם הֵהֱם. (שופטים כ', כז)

דומה שכינוי של הארון בשם 'א-לוהים' בסיפור פילגש בגבעה, במקום הכינוי בשם הו"ה כפי שהיה עד כה, איננו מקרי, והוא משקף את המצב הרוחני והמוסרי העגום המשתקף מסיפור פילגש בגבעה. מצב ירוד זה גורם לכך שמעורבות ה' מרוחקת יותר ומיוצגת בשם א-לוהים, המבטא רק את כוחו כא-ל השליט בעולמו, ולא בשם הו"ה, שהוא שמו הפרטי, המבטא את מערכת היחסים המיוחדת בינו לבין עמו.¹⁴

¹³ בספרים במדבר ודברים אזכורי הארון מפוזרים באופן רחב למדי, ואילו בספר יהושע הם צפופים יותר (13 אזכורים בפרקים ג-ד' ועוד 4 אזכורים של 'הארון' סתם; 8 אזכורים בפרק ו' ועוד פעמים (הארון' סתם), ועל כן יש בהם גיוון טבעי. כך למשל יש להבין חלק מהאזכורים של 'ארון ה' במלחמה ביריחו: "וַיִּקְרָא יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון אֶל הַפְּהָנִים וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שָׂאוּ אֶת אֲרוֹן הַבְּרִית וְשַׁבְעָה כְּהֵנִים וְשָׂאוּ שִׁבְעָה שׁוֹפְרוֹת יוֹבְלִים לִפְנֵי אֲרוֹן ה'. וַיֹּאמֶר אֵל הָעָם... וְהַחֲלוּץ יַעֲבֹר לִפְנֵי אֲרוֹן ה'. וַיְהִי כַּאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ אֵל הָעָם... וְאֲרוֹן בְּרִית ה' הִלֵּךְ אַחֲרֵיהֶם (ו', ו-ח). אמנם, כנגד זה ישנם מקומות בספר יהושע בהם ישנה חזרה מרובה על אותו הכינוי (ארון ה' – ארבע פעמים בשלשה פסוקים ו', יא-ג), כך שהצורך בגיוון ספרותי אינו יכול להסביר זאת באופן מלא.

¹⁴ אמנם, דווקא השאלה השלישית בה' בסיפור פילגש בגבעה, במהלכה מופיע הארון, כפי שצוטט לעיל, היא ה'מוצלחת' מבין השלש (שופטים כ', יח, כג, כו), שכן רק בעקבותיה ניצחו השבטים

יתר על כן, יש לציין שלא מדובר במקרה נקודתי אלא במגמה רחבה יותר: כינוי הארון בשם א-לוהים מופיע החל מספר שופטים ואילך, בעוד שבספרים שמות-יהושע הוא מופיע כארון (ברית ה'). שינוי זה מתרחש לא רק בכינויו של הארון, אלא גם בכינויו של הקב"ה עצמו לאורך ספר שופטים. ניתן להצביע על עלייה כללית בשימוש בשם א-לוהים בין ספר יהושע לספרים הבאים אחריו: מאזכורים בודדים ביהושע, ללמעלה משלשים אזכורים בספר שופטים, וכמעט מאה אזכורים בשמואל. נראה שבכך באה לידי ביטוי ההדרדרות הרוחנית של העם העולה מן הספר כולו, ולא רק מסיפור פילגש בגבעה. מימי השופטים ואילך עם ישראל התחיל להתערב בעממי הארץ (שופטים ג', הו),¹⁵ עתים פיזית ועתים רוחנית. ענין זה השפיע גם על כינויו של הקב"ה, כאשר הכינוי א-לוהים מבטא הן את היותו של ה' א-ל אוניברסלי (גם של העמים שבקרבתם נמצאים בני ישראל) הן את ריחוקו מעמו בשל החטאים שנבעו מקרבה זו.

ג. הארון בספר שמואל

1. הארון בשילה

האזכור הראשון של הארון בספר שמואל דומה להופעתו האחרונה (והיחידה) בספר שופטים הן בכינויו הן ברקע הקודם לו. המצב הרוחני איננו שפיר, מה שמתבטא, בין השאר, בכינויו של הארון כ'ארון א-לוהים', ללא אזכור הברית וללא שם ה'¹⁶:

את בנימין. זאת, בניגוד לשתי הראשונות בעקבותיהן נחלו מפלה. עם-זאת, המצב בכללותו עדיין אינו תקין.

¹⁵ מאחר שספר שמואל גדול קצת יותר מפי שניים מספר שופטים, הרי שהופעת שם א-לוהים נשארת באותו סדר גודל בערך. למעשה סממנים ראשוניים לשימוש בשם א-לוהים נמצאים בפרקי יהושע האחרונים (שחלקם מתרחשים מבחינה כרונולוגית אחרי מותו). ראה: יהושע כ"ב, כב [2], לג, לד; שם כ"ד, א, יט, כו.

¹⁶ למעשה, ניתן לזהות את ההדרדרות בין הספרים השונים ע"י השוואה בין האזכור האחרון של הארון בספר הראשון והאזכור הראשון בספר השני: ישנה זהות בין האופן בו מכונה הארון באזכורו האחרון בספר דברים, לבין הופעתו הראשונה בספר יהושע – 'ארון ברית ה' א-לוהים'. מאידך, ישנו שוני קל, שמבטא את ההדרדרות הנזכרת, בין ספר יהושע לספר שופטים – במקום 'ארון ברית ה'', 'ארון ברית הא-לוהים' (יהושע ח', לג, שופטים כ', כז). הדרדרות נוספת מתרחשת בין ספר שופטים לספר שמואל, שם מושמט אזכור הברית, ואף 'הא-לוהים' מתחלף ל'א-לוהים' (שופטים כ', כז; שמואל א ג', ג). לעומת זאת בספר מלכים אנו מוצאים שיפור – במקום 'ארון (ברית) הא-לוהים' (שמואל ב ט"ו, כד-כה, כט) בא הכינוי 'ארון א-דוני ה'' (מלכים א ב', כו) ו'ארון ברית א-דוני' (שם ג', טו), וראו דיונו לקמן.

וְהִנֵּעַ שְׂמוּאֵל מְשִׁרְתָּ אֶת ה' לְפָנַי עָלַי וְדָבַר ה' הִיָּה יָקָר בְּיָמַי הֵמָּה אֵין חֲזוֹן נִפְרָץ... וְגַר
א-לוהים טָרָם יִכְבֶּה וְשְׂמוּאֵל שָׁכַב בְּהִיכַל ה' אֲשֶׁר שָׁם אָרוֹן א-לוהים.

(שמואל א ד', א-ג)

ראייה עגומה זו של המציאות לכאורה נסתרת מכך שמאוחר יותר יופיע הארון בכינויו המלאים – ארון ברית ה' (שמואל א ד', ג, ה), ארון ה' (שם ד', ו) ואף בכינוי הארוך והמכובד ארון ברית ה' צבאו' יושב הכרובים (שם ד', ד). עם זאת, כפי שנראה מיד, אין מדובר כאן במציאות אובייקטיבית של שגשוג או הצלחה רוחנית וגשמית, כי אם בשאיפות שגויות של העם המקווה לנצל את כוחותיו ה'מיסטיים' של הארון על־מנת לנצח במלחמה, על אף שהמצב הרוחני בכי רע. ענין זה עולה מן הכינוי המיוחד 'צבאו' שמתווסף בספרנו לכינוי הארון.

הכינוי 'ארון ה' צבאו' נמצא בספר שמואל פעמים (שמואל א ד', ד; שמואל ב ו', ב). סוגיית השם צבאו' היא מורכבת, ואין כאן המקום להאריך בה. עם זאת, דעתי נוטה לפירוש המקובל של שם זה (המופיע כבר במדרש חז"ל), הרואה בשם זה שם המבטא מלחמה,¹⁷ כך שהופעתו דווקא בספר שמואל קשורה, קרוב לודאי, לעובדה שבספר זה מתמודד עם ישראל בפעם הראשונה במערכה מתמשכת מול גוי חזק ומחומש היטב – הפלשתים.¹⁸ בנוגע לנידון שלנו הרי שניתן לומר שבני ישראל צריכים בספר שמואל את הארון בבחינת 'ארון צבאו', היוצא עמם למערכות המלחמה.¹⁹

נקודה משמעותית שיש להתייחס אליה בהקשר זה היא שלצד שתיים מהופעותיו של השם צבאו' בתחילת ספר שמואל, מדגישים הפסוקים את נוכחותם של הכהנים חפני ופינחס, בניו של עלי:

וְעָלָה הָאִישׁ הַהוּא מְעִירוֹ מִיָּמַי מִיָּמָה לְהַשְׁתַּחֲוֹת וְלִזְבֹּחַ לַה' צְבָאוֹ בְּשֵׁלֶה וְשָׁם שָׁנֵי בְנֵי
עָלִי חֲפְנִי וּפִינְחָס פְּתָנִים לַה'. (שמואל א א', ג)

¹⁷ ראה שמות רבה (שנאן) פרשה ג: "לפי מעשי אני נקרא... וכשאני עושה מלחמה ברשעים אני נקרא צבאו'".

¹⁸ לפירושים אחרים ולפירוש של מקומות ההופעה של שם זה בספר שמואל ראה אריה סטריקובסקי, 'תולדות השם צבאו' בספר שמואל', בית מקרא, יז [ב] (טבת תשל"ב), עמ' 183-192.

¹⁹ השווה במיוחד למערכה מול גלית: "וַיֵּאמֶר דָּוִד אֶל הַפְּלִשְׁתִּי אַתָּה בָּא אֵלַי בְּחָרֶב וּבְחִיזוֹן וְאַנְכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּשֵׁם ה' צְבָאוֹ א-לוהי מערכות ישראל אֲשֶׁר חָרַפְתָּ" (שמואל א ז", מה).

וַיִּשְׁלַח הָעַם שְׁלֵחַ וַיִּשְׂאוּ מִשָּׁם אֶת אַרְוֹן בְּרִית ה' צְבָאוֹ יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים וְשֵׁם שְׁנֵי בָנָיו עֲלִי
עַם אַרְוֹן בְּרִית הָאֱלֹהִים חֲפְנִי וּפִינְחָס.
(שם ד', ד)

דומה שאזכורם התמוה, לכאורה, של חפני ופינחס בהקשר זה מתברר היטב לאור דברים
מאוחרים יותר שנאמרים עליהם, בנוגע לשחיתותם המשפטית והמוסרית – שוד תאוותני
של בשר הקרבנות שהביאו העולים לרגל לשילה, ושכיבת הנשים ה'צבאות' העולות לשם:

וּבְנֵי עֲלִי בְנֵי בְלִיעֵל לֹא יָדְעוּ אֶת ה'... כִּכָּה עָשׂוּ לְכָל יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים שָׁם בְּשִׁלְהָ... וַתְּהִי
חַטָּאת הַנְּעָרִים גְּדוּלָה מְאֹד אֶת פְּנֵי ה' כִּי נָאֲצוּ הָאֲנָשִׁים אֶת מִנְחַת ה'.

(שמואל א ב', יב-יז)

וְעֲלִי זָקֵן מְאֹד וְשָׁמַע אֶת כָּל אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן בְּנָיו לְכָל יִשְׂרָאֵל וְאֵת אֲשֶׁר יִשְׁכַּבּוּן אֶת הַנָּשִׁים
הַצְּבָאוֹת פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד.
(שם א', כב)

השימוש בשם צבאו' לצד אזכורם של חפני ופינחס, השוכבים עם הנשים הצבאות, מדגיש
ומחריף את הניגוד בין אלקנה ובאי ביתו הצנועים, העולים לרגל לשילה, לבין הפריצות של
בני עלי באותו המקום המקודש.

באופן דומה יש להבין את אזכורם של בני עלי בצד 'ארון ברית ה' צבאו' יושב הכרובים'
בסיפור המלחמה באבן העזר. תיאור זה מדגיש את האבסורד שבנסיון לנצח במלחמה ע"י
נשיאתו של הארון בידי אנשים פרוצים בעריות. במילים אחרות: ישנו פער אירוני ניכר בין
תחושותיו של העם, הבטוח בנצחונו בזכות "ארון ברית ה' צבאו' יושב הכרובים", והאימה
הנופלת על הפלשתים בעקבות אופטימיות זו של ישראל, לבין התבוסה המרה מיד לאחר
מכן, ושביית 'ארון א-לוהים' – ללא שם ה' וללא ברית²⁰ – מיד לאחר מכן. פער זה נובע
מכך שה' מרוחק מישאל בשל שחיתותם של חפני ופינחס:

²⁰ תהליך ההדרדרות ניכר באופן הדרגתי: 'ארון ברית הא-לוהים', 'ארון ה' ולבסוף, 'ארון א-
לוהים'. כינוי זה יופיע גם באזכורים בודדים נוספים בספר (שמואל א י"ד, יח [2]; שמואל ב ז',
ב; שם ט"ו, כד [2], כה, כט), ובכך יבטא את המציאות הרוחנית הכללית בספרים שופטים-שמואל.
על כינויי הארון בשדה פלשתים ובשעת העלאתו בימי דוד ראה להלן.

<p>הארון מכונה בשם א-לוהים – ביטוי למצב הרוחני הירוד בו מצוי העם בפועל</p>	<p>הארון מכונה בשם הוי"ה – מנקודת מבטו של העם הבטוח בנצחוננו ובקרבתו לה'</p>
<p>וְשֵׁם שְׁנֵי בָנָי עָלָי עִם אֲרוֹן בְּרִית הָאֱלֹהִים חֲפָנִי וּפִינְחָס. (שמ"א ד', ד) וְאֲרוֹן אֱלֹהִים נִלְקַח וּשְׁנֵי בָנָי עָלָי מֵתוּ חֲפָנִי וּפִינְחָס. (שם ד', יא)</p>	<p>וַיָּבֵא הָעָם אֶל הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמְרוּ זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לָמָּה נִגְפָנוּ ה' הַיּוֹם לִפְנֵי פְלִשְׁתִּים נִקְחָה אֶלֵינוּ מִשְׁלַח אֶת אֲרוֹן בְּרִית ה' וַיָּבֵא בְּקֶרְבָנוּ וַיִּשְׁעֲנוּ מִכַּף אִיבֵינוּ. וַיִּשְׁלַח הָעָם שְׁלַח וַיִּשְׂאוּ מִשָּׁם אֶת אֲרוֹן בְּרִית ה' צַבָּאוֹ יֹשֵׁב הַקְּרָבִים... (שמ"א ד', ג-ד) וַיְהִי כִּבּוֹא אֲרוֹן בְּרִית ה' אֶל הַמַּחֲנֶה וַיִּרְעוּ כָל יִשְׂרָאֵל תְּרוּעָה גְדוֹלָה וַתְּהֵם הָאֲרָץ. וַיִּשְׁמְעוּ פְּלִשְׁתִּים אֶת קוֹל הַתְּרוּעָה וַיֹּאמְרוּ מָה קוֹל הַתְּרוּעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת בַּמַּחֲנֶה הַעֲבָרִים וַיִּדְעוּ כִּי אֲרוֹן ה' בָּא אֶל הַמַּחֲנֶה. (שם, ה-ו)</p>

2. הארון בשדה פלשתים ובהעלאתו מקרית יערים

לאחר המפלה בשדה הקרב ושבייתו של הארון, מתוארת שהיית הארון בשדה פלשתים (שמואל א ד'-ז', א). יחד עם תיאור העלאתו בימי דוד (שמואל ב ו'), מכילים סיפורים אלו את מרבית אזכוריו של הארון בספר שמואל.

לגבי השהות האמורה בשדה פלשתים, דומה שהמעבר בין הכינויים 'ארון ה' ו'ארון א-לוהי ישראל' לכינוי 'ארון (ה)א-לוהים' ברור יחסית: כשמתגלה עֲצָמְתוֹ של ה' א-לוהי ישראל הארון קרוי 'ארון ה' או 'ארון א-לוהי ישראל', וכשהארון מושפל, ביום בו נשבה וכן בימים הראשונים של היותו בשדה פלשתים, הוא קרוי 'ארון הא-לוהים'. מגמה זאת מתבטאת גם בכינוי המיוחד לסיפור זה, המופיע בו שבע פעמים²¹ – 'ארון א-לוהי ישראל', המדגיש את העימות בין א-לוהי ישראל לבין אליל פלשתים דגון.

²¹ שמואל א ה', ז, ח [3], י, יא; שם ו', ג. על הכינוי הנ"ל בדברי הימים (דברי הימים א ט"ו, יב, יד), ראה לקמן.

בצורה מפורטת יותר ניתן לראות שבתחילת הסיפור, כשישראל בטוחים שה' יצילם, הארון קרוי בשם ה' (שמואל א ד', ג, ד, 22, ה, ו). בתיאור התבוסה ובימים הראשונים של שהיית הארון בשדה פלשתים מתרחש מעבר משם ה' לשם א-לוהים,²³ והוא יכולה כן ברציפות לאורך תיאור ההשפלה שלו עת שהוא נלקח בשבי.²⁴ לאחר מכן, כאשר הארון משפיל את דגון הוא קרוי בשם ה' (שם ה', ג, ד), ובעקבות השפלה זו מגיעים פלשתים להבנה שמדובר בארון 'א-לוהי ישראל' (שם ה', ז, ח [3]).

בהמשכו של הסיפור מגיע הארון למקום חדש, שם נפלאותיו ונוראותיו אינן מוכרות, ועל כן הוא קרוי שוב כפי שנקרא בהתחלה – ארון א-לוהים (שם ה', י [2]). אך במהרה מבינים הפלשתים גם שם שמדובר בארון 'א-לוהי ישראל' (שם י, יא). לאחר מכן הארון נקרא בקביעות עד סוף הסיפור 'ארון ה', שכן אז הפלשתים אכן מבינים לאשורה את גדולתו היחודית של ה'.²⁵

²² לבד מהחריגה עליה עמדנו לעיל בפס' ד, המתארת את נקודת מבטם של ישראל.

²³ למעשה, המעבר משם ה' לשם א-לוהים מופיע כבר בדברי פלשתים, שכן תחילת התבוסה של ישראל החלה בעקבות יראתם של פלשתים, שהובילה אותם לניצחון מוחץ על ישראל: "וַיִּשְׁמְעוּ פְּלִשְׁתִּים אֶת קוֹל הַתְּרוּעָה וַיֹּאמְרוּ מָה קוֹל הַתְּרוּעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת בְּמַחְנֵה הָעִבְרִים וַיִּדְעוּ כִּי אֲרוֹן ה' בָּא אֶל הַמַּחְנֶה. וַיִּרְאוּ הַפְּלִשְׁתִּים כִּי אָמְרוּ בָּא א-לוהים אֶל הַמַּחְנֶה וַיֹּאמְרוּ אוֹי לָנוּ כִּי לֹא הִיְתָה כְּזֹאת אֶתְמוֹל שְׁלָשׁ. אוֹי לָנוּ מִי יִצִּילֵנוּ מִיַּד הָא-לוהים הָאֲדִירִים הָאֵלֶּה אֵלֶּה הֵם הָא-לוהים הַמְּכִים אֶת מִצְרַיִם בְּכָל מָקָם בְּמִדְבַּר (שמואל א ד', ו-ח). ואכן, בהמשך הפרק מופיע רק הכינוי 'א-לוהים'.

²⁴ שמואל א ד', יא, יג, יז, יח, יט, כא, כב; שם ה', א, ב.

²⁵ שמואל א ו', א, ב, ח, יא, טו, יח, יט, כא; שם ז', א [2]; ופעם אחת 'א-לוהי ישראל' – שם ו', ג.

<p>ה' מכה גם בעקרונים, ואף הם מבינים את גדולתו</p>	<p>תיאור הגעת הארון לעקרון</p>	<p>תיאור כוחו של ה' מתגלה אל- מול האליל דגון, וגם הפלשתים מבינים את גדולתו</p>	<p>תיאור המצב הרוחני הירוד, התבוסה והשהות בשדה פלשתים</p>	<p>תיאור בטחונם של ישראל בכך שמצבם הרוחני שפיר</p>
<p>וַיִּזְעְקוּ הָעֶקְרֹנִים לֵאמֹר הֲסָבוּ אֵלַי אֶת אֲרוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לְהִמִּיתָנִי וְאֵת עַמִּי. וַיִּשְׁלְחוּ וַיֵּאֲסֹפוּ אֶת כָּל סִרְיָי פְּלִשְׁתִּים וַיֹּאמְרוּ שְׁלַחוּ אֶת אֲרוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל... (שם ה', י-יא)</p> <p>וַיְהִי אֲרוֹן ה' בַּשָּׂדֶה פְּלִשְׁתִּים שְׁבַעַת חֳדָשִׁים... וַיִּשְׁמוּ אֶת אֲרוֹן ה' אֶל הָעֵגְלָה... (שם ו', א-כא)</p> <p>וַיָּבֹאוּ אַנְשֵׁי קְרִית יְעָרִים וַיַּעֲלוּ אֶת אֲרוֹן ה' וַיָּבֹאוּ אֹתוֹ אֶל בֵּית אֲבִינֶדָב בַּגְּבֵעָה וְאֵת אֶלְעָזָר בְּנוֹ קִדְשׁוֹ לִשְׁמֹר אֶת אֲרוֹן ה'. (שם ז', א)</p>	<p>וַיִּשְׁלְחוּ אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים עֶקְרוֹן וַיְהִי כְּבֹא אֲרוֹן הָאֱלֹהִים עֶקְרוֹן... (שם ה', י)</p>	<p>וַהֲנָה דָּגוֹן נֹפֵל לְפָנָיו אַרְצָה לְפָנָי אֲרוֹן ה'... וַיִּרְאוּ אַנְשֵׁי אֲשֶׁדוּד כִּי כֹן וְאָמְרוּ לֹא יֵשֵׁב אֲרוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עִמָּנוּ... וַיֹּאמְרוּ מַה נַּעֲשֶׂה לְאֲרוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ גַם יֹסֵב אֲרוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּסְבוּ אֶת אֲרוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. (שם ה', ג-ח)</p>	<p>וְשֵׁם שְׁנֵי בָנָי עָלַי עִם אֲרוֹן בְּרִית הָאֱלֹהִים חֲפְנֵי וּפִינְחָס... וְאֲרוֹן אֱלֹהִים נִלְקַח... כִּי הִיָּה לְבוֹ חֶרֶד עַל אֲרוֹן הָאֱלֹהִים... וְאֲרוֹן הָאֱלֹהִים נִלְקַח... (שם ד', ד-כב)</p> <p>וּפְלִשְׁתִּים לָקְחוּ אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים... וַיִּקְחוּ פְּלִשְׁתִּים אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים (שם ה', א-ב)</p>	<p>נִקְחָה אֲלֵינוּ מִשְׁלָה אֶת אֲרוֹן בְּרִית ה'... וַיִּשְׁלַח הָעָם שְׁלָה וַיִּשְׂאוּ מִשָּׁם אֶת אֲרוֹן בְּרִית ה' צְבָאוֹ וַיֵּשֶׁב הַכְּרִבִּים... וַיְהִי כְּבֹא אֲרוֹן בְּרִית ה' אֶל הַמַּחְנֶה וַיִּרְעוּ כָּל יִשְׂרָאֵל תְּרוּעָה גְדוּלָה... וַיִּשְׁמְעוּ פְּלִשְׁתִּים... וַיִּדְעוּ כִּי אֲרוֹן ה' בָּא אֶל הַמַּחְנֶה: (שם"א ד', ג-ו)</p>

3. העלאת הארון מקרית יערים

סיפור העלאת הארון מקרית יערים אל עיר דוד, נפתח בכינוי ארוך של הארון:

וַיָּקָם בַּיּוֹם הַהוּא וְכָל הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ מִבְּעָלֵי הַהוֹדָה לְהַעֲלוֹת מִשָּׁם אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נִקְרָא שֵׁם שָׁם ה' צְבָאוֹ יֵשֵׁב הַפְּרָכִים עָלָיו. (שמואל ב' ו', ב)

כינוי זה מבטא את עֲצֻמְתוֹ של א-לוהי ישראל, שארוננו שב משבי פלשתים ועולה עתה למקומו, כפי שמציין רד"ק שם:

ומה שנזכר שם הארון בזה השם במקום זה מה שלא נזכר כן במקום אחר לפי שנתקדש שמו של הקב"ה עליו בהיותו בשדה פלשתים.²⁶

בהמשך הסיפור, מתחלקים כינויי הארון לשניים – במחציתו הראשונה של הסיפור, בתיאור העלאתו הראשונה, מכונה הארון שבע פעמים 'ארון הא-לוהים',²⁷ ובסיפור העלאתו השנייה הוא מכונה 'ארון ה' שבע פעמים.²⁸ מה פשר חילופי השמות הללו? ניתן להבין את החילופים הללו לאור ההבדל בין העלאת הארון הראשונה להעלאתו השנייה. ההעלאה הראשונה התנהלה מתוך שמחה יתירה ומוגזמת, המתבטאת בהילולה של כלי נגינה וריקודים, בעוד שהעלאתו השנייה התנהלה ביראה הראויה לו – בתרועה ובקול שופר. על ענין זה עמד הרב אמנון בזק:

הפירוט הנרחב וחסר התקדים של כלי הנגינה, יחד עם ציון המשחק לפני ה', מציירים תמונה של הילולה גדולה – גדולה אולי קצת יותר מדי. בלהט השמחה וההתלהבות נשכחו במקצת גדרי היראה הבסיסיים. לא ייפלא אפוא, שעוזא לא נרתע באופן אינסטינקטיבי מנגע עם הארון, אלא אחז בו ישירות. הוא נענש, אבל החטא היה נעוץ באווירה שליוותה את המהלך ואשר לא נעדרה ממנה מידה של קלות ראש. (שמואל ב': מלכות דוד, עמ' 80)

אכן, בעיה זאת נפתרת בהעלאת הארון בפעם השנייה ביראה ובצורה מכובדת יותר: וַיֵּרָא דָּוִד אֶת ה' בַּיּוֹם הַהוּא וַיֹּאמֶר אֵיךָ יְבוֹא אֵלַי אֲרוֹן ה'... וַדָּוִד וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל מְעֵלִים אֶת אֲרוֹן ה' בְּתַרְעֵה וּבְקוֹל שׁוֹפָר. (שמואל ב' ו', ט, טו)

²⁶ הכינוי צבאו' ישוב ויופיע פעם נוספת בסיום המעמד: "וַיְכַל דָּוִד מִהַעֲלוֹת הָעוֹלָה וְהַשְּׁלֵמִים וַיִּבְרָךְ אֶת הָעָם בְּשֵׁם ה' צְבָאוֹ" (שמואל א' ו', יח).

²⁷ שמואל ב' ו', ב, ג, ד, ו, ז, יב [2].

²⁸ שם ט, י, יא, יג, טו, יז.

תיקון האוירה המלווה את העלאת הארון מובילה לשינוי משמעותי – הארון מופיע עתה בשם הו"ה, שמו הפרטי של ה', המבטא את קרבתו לעמו, תחת שם א-לוהים המרוחק יותר, שהופיע במחצית הראשונה של הסיפור, ומבטא את מידת הדין שהובילה להענשתו של עוזא. ביסוס לטענה זו ניתן למצוא בסיפור עקידת יצחק שגם בו מצוי חילוף דומה בין שם א-לוהים לשם הו"ה. חילוף זה מתרחש במרכז הסיפור, כאשר אברהם שולח את ידו לשחוט את בנו. גם חילוף זה מבטא חילוף ממידת הדין, המתבטאת בתחילת הסיפור באמירה שעל אברהם להעלות לעולה את בנו, למידת הרחמים, המתבטאת באמירת מלאך ה' (הנזכר בשם הו"ה), שלא לשלוח את היד אל הנער.²⁹ ואכן, גם בסיפור העלאת הארון החילוף בין שם ה' לשם א-לוהים מתרחש באמצע הפרק, ונקשר גם הוא לאחיזה, לבהמה, ולתחושת יראה כלפי ה':

עקידת יצחק	העלאת הארון ופרץ עוזא
<p>וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת יְדוֹ וַיִּקַּח אֶת הַמֶּאֱכָלֶת לְשַׁחַט אֶת בְּנוֹ... וַיֹּאמֶר אֶל תְּשַׁלַּח יָדְךָ אֶל הַנֶּעֱר... וַיֵּשֶׁא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו וַיֵּרָא וְהִנֵּה אֵיל אַחֵר נֹאֲחֵז בְּסִבְדֵי בְּקַרְנָיו וַיִּלֶּךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת הָאֵיל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַּחַת בְּנוֹ.</p> <p>(בראשית כ"ב, י-יג)</p>	<p>וַיָּבֵאוּ עַד גֶּרֶן גֶּרֶן נִכּוֹן וַיִּשְׁלַח עֲזָא אֶל אֲרוֹן הָא-לוֹהִים וַיֹּאחֲזוּ בּוֹ כִּי שָׁמְטוּ הַבְּקָר.</p> <p>(ש"מ"ב ו', ו)</p>
<p>וַיֹּאמֶר אֶל תְּשַׁלַּח יָדְךָ אֶל הַנֶּעֱר וְאֵל תַּעֲשֵׂ לּוֹ מֵאוֹמֶה כִּי עֵתָה יִדְעָתִי כִּי יָרָא א-לוֹהִים אֶתָּה וְלֹא חֲשַׁכְתָּ אֶת בְּנֶךְ אֶת יְחִידְךָ מִמֶּנִּי.</p> <p>(ש"מ, יב)</p>	<p>וַיֵּרָא דָּוִד אֶת ה' בַּיּוֹם הַהוּא וַיֹּאמֶר אֵיךְ יָבֹא אֵלַי אֲרוֹן ה'.</p> <p>(ש"מ"ב ו', ט)³⁰</p>

²⁹ א-לוהים: בראשית כ"ב, א, ג, ח, ט, יב; ה': שם כ"ב, יא, [2], טו, טז.

ראו למשל הרב יהודה ראק, 'שיטת הבחינות: ביקורת מתודולוגית ויישום מחדש', מגדים, נג (תשע"ב), עמ' 42-43 הערה 63. להסבר אחר ראו הרב מרדכי ברויאר, פרקי בראשית, כרך ב, עמ' 409-421.

³⁰ יש לציין שבספר דברי הימים אנו מתבשרים שמקום בניית המקדש הוא אותו המקום בו נעקד יצחק: "וַיַּחַל שְׁלֹמֹה לִבְנוֹת אֶת בַּיִת ה' בִּירוּשָׁלַם בְּהַר הַמֹּרֶיָה אֲשֶׁר נִרְאָה לְדָוִד אָבִיהוּ אֲשֶׁר הָכִין בְּמִקְוֶם דָּוִד בְּגֶרֶן אֲרֶן הַיְבוּסִי" (דברי הימים ב ג', א). על ענין היראה והשלום (המקבילים אצלנו ליראה מול שמחה יתירה, ולשם הו"ה מול שם א-לוהים) והשילוב ביניהם בבית המקדש ובירושלים עמד בהרחבה הרב ברויאר, שם, עמ' 422-427, וכפי שהוא מסכם: "הצירוף של יראה ושלום איננו רק אחת מסגולותיה של ירושלים, אלא הוא המבטא את כל מהותה... ואין התורה מספרת לנו על ירושלים אלא את שתי העובדות האלה: מלכה מלכי צדק מלך שלם – ויראי ה' מבקשים ליראות שם את פני ה' ואומרים 'ה' יראה'" (שם עמ' 426).

4. תיאור העלאת הארון בדברי הימים

בספר דברי הימים אנו מוצאים מהלך דומה סביב סיפור העלאתו של הארון מקרית יערים. באופן כללי, ניתן לראות כיצד יחסו של עם ישראל לארון משתפר בהדרגה, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בכינויו של הארון. כאשר הארון עדיין בקרית יערים, וכן במהלך העלאתו הראשונה, הלא-מוצלחת, הוא מכונה רק 'ארון הא-לוהים'. אולם לאחר מכן המצב משתפר: בתחילה, כאשר דוד והעם מבינים את השגיאה שעשו בהעלאתו הראשונה, וכן במהלך ההכנות להעלאתו השניה הארון מכונה 'ארון ה' (א-לוהי ישראל)'. לבסוף מכונה הארון 'ארון ברית ה''. כינוי זה מורה שהעלאתו השניה נעשתה באופן הראוי והנכון, והוא ילווה את הארון עד לסיום הספר:

שלב ראשון: 'ארון א-לוהים'	שלב שני: 'ארון ה''	שלב שלישי: 'ארון ברית ה''
<p>וְנִסְבָּה אֶת אָרוֹן אֱלֹהֵינוּ³¹ אֲלֵינוּ כִּי לֹא דָרְשָׁנָהּ בְּיָמֵי שָׂאוֹל... וַיִּקְהַל דָּוִד אֶת כָּל יִשְׂרָאֵל... לְהֵבִיא אֶת אָרוֹן הָאֱלֹהִים מִקְרִית יַעֲרִים... לְהַעֲלוֹת מִשָּׁם אֶת אָרוֹן הָאֱלֹהִים ה' יוֹשֵׁב הַכְּרוֹזִים אֲשֶׁר נִקְרָא שֵׁם. וַיִּרְכִּיבוּ אֶת אָרוֹן הָאֱלֹהִים עַל עֲגֵלָה חֲדָשָׁה... וַיִּירָא דָּוִד אֶת הָאֱלֹהִים לִּפְנֵי הַהוּא לְאָמֹר הִיךְ אָבִיא אֵלַי אֶת אָרוֹן הָאֱלֹהִים... וַיֹּשֶׁב אָרוֹן הָאֱלֹהִים עִם בַּיִת עֲבָד אָדָם... (דה"א י"ג, ג, ה-ז, יב-יד)</p>	<p>אֲזַ אָמַר דָּוִד לֹא לְשֵׂאת אֶת אָרוֹן הָאֱלֹהִים כִּי אִם הַלְוִיִּם כִּי בָם בָּחַר ה' לְשֵׂאת אֶת אָרוֹן ה' וּלְשָׂרְתוֹ עַד עוֹלָם. וַיִּקְהַל דָּוִד אֶת כָּל יִשְׂרָאֵל אֶל יְרוּשָׁלַם לְהַעֲלוֹת אֶת אָרוֹן ה'... וַיֹּאמֶר לָהֶם אַתֶּם רְאִשֵׁי הָאֲבוֹת לְלוִיִּם הַתְּקַדְּשׁוּ אַתֶּם וְאַחֲיֵכֶם וְהַעֲלִיתֶם אֶת אָרוֹן ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל... וַיִּתְקַדְּשׁוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם לְהַעֲלוֹת אֶת אָרוֹן ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. (שם ט"ו, ב-ג, יב-יד)</p>	<p>וַיְהִי דָוִד וְזַקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְשָׂרֵי הָאֲלָפִים הַהֲלָכִים לְהַעֲלוֹת אֶת אָרוֹן בְּרִית ה' מִן בַּיִת עֲבָד אָדָם בְּשִׂמְחָה. וַיְהִי בְעֶזֶר הָאֱלֹהִים אֶת הַלְוִיִּם נִשְׂאֵי אָרוֹן בְּרִית ה'... וְכָל יִשְׂרָאֵל מְעֲלִים אֶת אָרוֹן בְּרִית ה'... וַיְהִי אָרוֹן בְּרִית ה' בָּא עַד עִיר דָּוִד וּמִיכָל בַּת שָׂאוֹל נִשְׁקָפָה בְּעַד הַחֲלוֹן וַתִּרְא אֶת הַמֶּלֶךְ דָּוִד מִרְקָד וּמִשְׁחַק וַתִּבֹּז לוֹ בְּלִבָּהּ. (שם ט"ו, כה-כט)³²</p>

³¹ לכינוי המיוחד 'ארון א-לוהינו' (דברי הימים א י"ג, ג) ראו את שאול זלבסקי, 'קומה ה' לנוחך', עמ' 30, המסביר כינוי מיוחד זה כחלק ממגמתו של דוד לשתף את כלל עם ישראל בהעלאת הארון, כפי שעולה הן מהתייעצותו עמם הן מלשון הרבים בה הוא נוקט שם (דברי הימים א י"ג, א-ד).

³² וכך גם בשאר האזכורים בספר דברי הימים (ראו למשל: דברי הימים א ט"ז, לז; שם י"ז, א; דברי הימים ב ה', ז; שם ו', יא).

למהלך עקרוני זה ישנם מספר יוצאי דופן, שעל חלקם כבר עמדנו, ואת חלקם ניתן להסביר לאור התנהלותה של מיכל בפרשת העלאת הארון. בספר שמואל מתאר הכתוב את מיכל בת שאול הרואה את כרכוריו של דוד לפני הארון ובזה לו בלבה, שכן לדעתה אין זה ראוי שהמלך יבזה את עצמו לעיני העם כולו. זלזול זה מהווה למעשה זלזול בארון הברית עצמו ולא בדוד בלבד, שכן הוא חושף תפיסה לפיה אין הוא חשוב דיו כדי שמלך ישראל ירקוד לפניו. ענין זה, המופיע בספר שמואל בהרחבה, נזכר בספר דברי הימים בפסוק אחד, שם נקשר זלזולה של מיכל בת שאול בארון לאי־דרישתו של הארון בימי שאול ("וְיִסְכֶּבֶת אֶת אֲרוֹן אֱלֹהֵינוּ אֵלֵינוּ כִּי לֹא דָרְשָׁנָהוּ בְיָמֵי שְׂאוּל" (דברי הימים א' י"ג, ג)). ממילא מובן מדוע בעקבות הבעת זלזול זו, מכונה הארון ללא אזכורה של הברית ובלא שם ה'. בכך משתקפת נקודת המבט של מיכל עליו, כאשר רק לאחר כמה כינויים המבטאים ריחוק מסוים מופיע שוב הכינוי המלא 'ארון ברית ה'':

וַיְהִי אֲרוֹן בְּרִית ה' בָּא עַד עִיר דָּוִד וּמִיכַל בַּת שְׂאוּל נִשְׁקָפָה בְּעַד הַחֲלוֹן וַתֵּרָא אֶת הַמֶּלֶךְ דָּוִד מְרַקֵּד וּמְשַׁחַק וַתִּבְּזוּ לוֹ בְּלִבָּהּ. (דברי הימים א' ט"ו, כט)

וַיִּבְיֵאוּ אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיִּצְיִגּוּ אֹתוֹ בְּתוֹךְ הָאֶהָל אֲשֶׁר נָטָה לוֹ דָּוִד... וַיִּתֵּן לִפְנֵי אֲרוֹן ה' מִן הַלֵּוִיִּם מְשֻׁרְתִּים... וּבְנִיָּהוּ וַיִּתְּזִיאל הַפְּהָנִים בְּתַצְרוֹת תְּמִיד לִפְנֵי אֲרוֹן בְּרִית הָאֱלֹהִים... וַיַּעֲזֹב שָׁם לִפְנֵי אֲרוֹן בְּרִית ה' לְאַסֵּף וּלְאַחֲזִי לְשֵׁרֵת לִפְנֵי הָאֲרוֹן... (דברי הימים א' ט"ז, א-ו, לז)

המסקנה לפיה זלזולה של מיכל גרם לפיחות במעמדו של הארון עולה מההבדל בין ספר שמואל לספר דברי הימים בענין זה. בספר שמואל בא זלזולה של מיכל בפסוקים לפני הפרק העוסק בבקשת דוד לבנות בית לארון ובנבואת נתן (שמואל ב' ו', טז-כג), ועל כן מכונה שם הארון 'ארון א-לוהים' (שם ז', ב). בספר דברי הימים, לעומתו, ישנו פער של פרק שלם ביניהם (דברי הימים א' ט"ז), ועל כן הכינוי במעמד זה הוא 'ארון ברית ה'' (שם י"ז, א). עם זאת, כינויו בפסוקים הסמוכים לתיאור זלזולה של מיכל הוא אכן מצומצם יותר (שם ט"ז, א-ו, לז), כפי שראינו לעיל.

בהמשך ספר דברי הימים ישנו סיפור המהדהד את הפרשיה הזו. הכתובים מציינים שבת פרעה לא ישבה בבית דוד בשל קדושת הארון, ודומה שהרקע להשמטת המילה 'ברית' מכינויו של הארון שם הוא סיפור זלזולה של מיכל בארון:

וְאֵת בַּת פְּרָעָה הַעֲלָה שְׁלֹמֹה מְעִיר דָּוִד לְבֵית אֲשֶׁר בָּנָה לָהּ כִּי אָמַר לֹא תִשָּׁב אִשָּׁה לִּי בְּבֵית דָּוִד מְלֶךְ יִשְׂרָאֵל כִּי קִדַּשׁ הָמָּה אֲשֶׁר בָּאָה אֵלֵיהֶם אֲרוֹן ה'. (דברי הימים ב' ח', יא)

במילים אחרות, החלטתו של שלמה להרחיק את בת פרעה איננה מנומקת בכך שהיא נכריה, אלא בכך שהיא אשה, ובכך שבית דוד הוא קדוש כי בא לשם ארון ה'. טיעונים אלו מהדהדים למעשה את סיפור יחסה של מיכל בת שאול לארון.³³

5. נבואת נתן לדוד והגעת הארון למשכנו הקבוע

סיפור העלאתו של הארון מקרית יערים אל האהל שהכין לו דוד מהווה את סיומו של סיפור נדודי הארון, שנפתח בתחילת ספר שמואל. יתר על כן, בפרק הבא יבקש דוד – בפעם הראשונה בתולדות ישראל – לבנות בית קבע לארון ה', ובכך להביא את מערכת היחסים בין ה' לבין עמו לשיא חדש. בקשה זו של דוד נתקלת אמנם בסירוב של ה', מסיבות שהיריעה כאן קצרה מלמנותן,³⁴ אך היא לא הושבה ריקם: ה' מבטיח לייסד ממנו שושלת מלכותית נצחית, וכן שבנו המולך אחריו אכן יבנה את בית ה'.

חזון עֲצָמְתִי זה, בו שומע דוד שעתיד להיבנות בית קבע לארון ה', ושהבית הזה ייבנה ע"י מלך בן מלך, השולט על ממלכה גדולה ורחבת ידיים, מותיר שוב את חותמו בכינוי הארון, וזאת בשני מובנים עיקריים:

א. נבואה זו של נתן מהווה למעשה מעמד של כריתת ברית בין ה' לבין דוד לזרעו, כפי שנאמר בסוף ספר שמואל, בנאומו הפיוטי של דוד, וכן במזמור תהלים המתאר זאת:

כִּי לֹא כֵן בֵּיתִי עִם אֱלֹהֵי כְרִית עוֹלָם שָׁם לִי צְרוּכָה כִּפְלֵי וְשִׁמְרָה כִּי כָל יְשָׁעִי וְכָל חַפְצִי
כִּי לֹא יִצְמִיחַ. (שמואל ב כ"ג, ה)
כִּרְתִּי כְרִית לְכַחֲרֵי נְשִׁבְעִתִי לְדָוִד עֲבָדִי: עַד עוֹלָם אֶכֶן זְרַעְךָ וְכִנְיִתִּי לְדָר וְדוֹר כְּסָאֵךָ
סְלָה. (תהלים פ"ט, ד-ה)

ואכן, באזכור הבא של הארון – כשצדוק הכהן חושב לקחת אותו עם דוד בגלותו, בברחו מאבשלום בנו – ובפעם הראשונה מאז חורבן שילה בתחילת הספר, שבה הברית לכינוי של ארון הא-לוהים:

וַהֲגָה גַם צְדוֹק וְכָל הַלְוִיִּם אִתּוֹ וְשָׂאִים אֶת אֲרוֹן כְּרִית הָאֱלֹהִים וַיִּצְקוּ אֶת אֲרוֹן
הָאֱלֹהִים וַיַּעַל אֶבְיָתָר עַד תָּם כָּל הָעָם לְעִבּוֹר מִן הָעִיר. (שמואל ב ט"ו, כד)

³³ אמנם, ניתן להבין שהשמטת הברית בכינוי הארון רומזת לביקורת על שלמה דווקא בשל נוכריותה של בת פרעה, כפי שעולה מספר מלאכי: "הֲלוֹא אָב אֶחָד לְכָלֵנוּ הֲלוֹא אֶל אֶחָד בְּרָאֵנוּ מִדּוֹעַ נִבְגַד אִישׁ בְּאָחִיו לְחַלֵּל כְּרִית אֲבֹתֵינוּ: בְּגָדָה יְהוּדָה וְתוֹעֵבָה נַעֲשֶׂתָה בְיִשְׂרָאֵל וּבִירוּשָׁלַם כִּי חָלַל יְהוּדָה קֹדֶשׁ ה' אֲשֶׁר אָהַב וּבָעַל בַּת אֵל נָכַר" (מלאכי ב', י"א).

³⁴ לסיכום מעמיק של סוגיה זו ראו הרב איתן שנדורפי, הדר העולם, עמ' 188-224.

אמנם, דוד מבהיר לצדוק שהמצב עדיין איננו תקין, שכן מרד אבשלום הוכיח שעדיין אין העת ראויה למימושו של החזון הנשגב, והברית שוב נגזזת:

וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְצִדּוֹק הֲשֵׁב אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים הָעִיר אִם אֶמְצָא חֵן בְּעֵינֵי ה' וְהִשְׁבֵּנִי וְהִרְאֵנִי אֶתוֹ וְאֵת נְוֵהוּ... וַיֵּשֶׁב צִדּוֹק וְאָבִיָּתָר אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים יְרוּשָׁלַם וַיֵּשְׁבוּ שָׁם.
(שם ט"ו, כה-כט)³⁵

ב. בנאום התודה של דוד בתגובה לנבואתו של נתן, הוא משתמש בצירופים שונים של שמות ה', שם ה', שם א-לוהים ושם צבאו, אך מצרף אליהם גם צירוף חדשישן³⁶ ומיוחד – 'א-דוני ה'³⁷. צירוף זה מופיע שבע פעמים, כמספר ההופעות של השמות ה' וא-לוהים בפרק הקודם.³⁸ דומה שהשימוש בשם א-דוני, שם המבטא את עֲצֻמְתוֹ של ה' ואדנותו, בא לציין את הכרתו של דוד בכך שההכרזה על שושלת מלכותית מהווה עליית מדרגה בהתגלות ה' בעולם. מעתה אין די בארון ה', המבטא את יחס ה' לעמו דווקא, ואף לא בארון א-לוהים, המבטא את יחסו גם אל אומות העולם. כעת צריכה לבוא לידי ביטוי אדנותו של ה' על העולם באופן משמעותי יותר. כינונה של שושלת מלכותית חדשה ויראת שמים אמור להוביל את העולם לשלב חדש בהתפתחותו ההיסטורית בהקשר זה.³⁹

³⁵ לחלופין, יתכן שכל הפסקה עומדת בחותם הברית, כך שאין צורך להזכיר זאת כמה פעמים ודי באזכור אחד.

³⁶ אמנם הצירוף הופיע גם קודם לכן, אך לא יותר מפעמים באותו הפרק עד כה (בראשית ט"ו, ב, ח; דברים ג', כד; שם ט', כו; יהושע ז', ז; שופטים ו', כב; שם ט"ז, כח).

³⁷ המהלך המוצע כאן מתבסס על שם ה' כפי שהוא כתוב במקרא – 'א-דוני הויה', ולא כפי שאנו הוגים אותו – 'א-דוני א-לוהים'.

³⁸ שמואל ב ז', יח, יט [2], כ, כב, כח, כט.

כל שלשת הכינויים מופיעים בפרק זה פעמים רבות: במחצית הראשונה מופיע 8 פעמים שם ה' לבד (ז', א, ג, ד, ה, יא [2], יח), ובמחצית השנייה הכינוי 'א-לוהים' 8 פעמים (כב, כג, כד, כה, כו אדנותו של ה' והבעת תקווה לקראת בניית ביתו (ראו מלכים א א', ה-ו). בצורה דומה, אנו מוצאים בשלמה, בונה המקדש, שינה את שמו של שר המיסים שלו, שהיה אחראי גם על גביית המיסים לבית המקדש מ'אדורם' (שמואל ב כ', כד) ל'אדנירם' (מלכים א ד', ו; שם ה', כח). אמנם, בשעת פילוג המלוכה מתברר שפעולה זו לא הצליחה לאורך זמן, ולכן חוזר שמו של אדונירם להיות 'אדורם' (מלכים א י"ב, ב, יח // י', יח). על ענין זה ראו במאמרי: 'משפט, חכמה, מקדש – עיונים בדמותו של שלמה בספר מלכים', אסיף, ה (תשע"ח), חלק תנ"ך ומחשבה, עמ' 72-73.

³⁹ יתכן שיש להבין את בחירתו של דוד לקרוא לבנו הרביעי 'אדוניה' (שבדיקה בתנ"ך מעלה שהוא האדם הראשון מישראל שחלק מכינויו הוא 'אדון') על רקע זה. מדובר למעשה בהכרזה על אדנותו של ה' והבעת תקווה לקראת בניית ביתו (ראו מלכים א א', ה-ו). בצורה דומה, אנו מוצאים בשלמה, בונה המקדש, שינה את שמו של שר המיסים שלו, שהיה אחראי גם על גביית המיסים לבית המקדש מ'אדורם' (שמואל ב כ', כד) ל'אדנירם' (מלכים א ד', ו; שם ה', כח). אמנם, בשעת פילוג המלוכה מתברר שפעולה זו לא הצליחה לאורך זמן, ולכן חוזר שמו של אדונירם להיות 'אדורם' (מלכים א י"ב, ב, יח // י', יח). על ענין זה ראו במאמרי: 'משפט, חכמה, מקדש – עיונים בדמותו של שלמה בספר מלכים', אסיף, ה (תשע"ח), חלק תנ"ך ומחשבה, עמ' 72-73.

ואכן, בספר מלכים, הספר בו נבנה מקדש ה', מקום מנוחת הארון, מופיע הארון עם כינוי חדש ויחידאי, שמהווה מימוש של נאומו הנרגש של דוד בפרקנו:

וּלְאַבְיָתָר הַכֹּהֵן אָמַר הַמֶּלֶךְ עֲנֵתָה לִּי עַל שְׂדֵיךָ כִּי אִישׁ מִנְתָּ אֶתָּה וּבַיּוֹם הַזֶּה לֹא אֶמְיָתְךָ
כִּי נִשְׂאֵת אֶת אֲרוֹן אֱלֹהֵינוּ ה' לְפָנַי דָּוִד אָבִי וְכִי הִתְעַנִּיתָ בְּכָל אֲשֶׁר הִתְעַנָּה אָבִי.
(מלכים א' ב', כו)

נאום נתן לדוד, שמהווה את שיאה של העלאת הארון בפרק הקודם, מהווה, אם כן, עליית מדרגה בהתגלותו של ה' בעולמו, ומבטא את השבתה של הברית בינו לבין בני ישראל על כנה בעצמות מיוחדות.

ענין זה מגיע לידי ביטוי מלא בחלומו של שלמה בגבעון, שם הוא מקבל את חכמתו הגדולה ונוסף על כך אישור א-לוהי למלכותו ולבניית בית ה'. בחלום זה משתלבות שלש הבחינות, המופיעות בהעלאת הארון ובנאום התודה של דוד לנתן, כאחת. בחינות, הבאות לידי ביטוי בשמות ה', א-לוהים, וא-דוני,⁴⁰ שלשת כינויו המרכזיים של הא-ל,⁴¹ ובסיומו שלמה שב לירושלים ומקריב לפני הארון עולות ושלמים:

בְּגִבְעוֹן נִרְאָה ה' אֶל שְׁלֹמֹה בְּחִלּוֹם הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר אֶל שְׁלֹמֹה שְׂאֵל מֵה אֶתֶּן לְךָ... וַיִּיטֹב
הַדְּבָר בְּעֵינָי א-דוני כִּי שְׂאֵל שְׁלֹמֹה אֶת הַדְּבָר הַזֶּה... וַיִּקֶץ שְׁלֹמֹה וַהֲגִה חֲלוֹם וַיִּבְּאוּ
יְרוּשָׁלַם וַיַּעֲמֵד לְפָנַי אֲרוֹן בְּרִית א-דוני⁴² וַיַּעַל עֹלוֹת וַיַּעַשׂ שְׁלָמִים וַיַּעַשׂ מִשְׁתָּה לְכָל
(מלכים א' ג', ה-טו) עֲבָדָיו.

מגמתו הגדולה של דוד, להעצמת השפעת ה' בעולמו דרך מקדש קבע בו שוכן ארון קדשו, מסתכמת בהעלאת הארון ומעמד הענק של חנוכת המקדש בימי שלמה. במהלכו של מעמד זה נושא שלמה נאום מתוחכם הבנוי לתלפיות בדבר דרכי השגחת הא-ל בעולמו. חלקו האחרון של נאום זה מהווה סיכום לכל המגמה הגדולה הזאת, תוך שימוש בביטויים הדומים

⁴⁰ על כך עמדנו במקום אחר, ראה מאמרי: 'משפט, חכמה, מקדש – עיונים בדמותו של שלמה בספר מלכים', עמ' 61-62, 65-68, 70-71.

⁴¹ השווה גם: "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. הודו לא-לוהי הא-לוהים כי לעולם חסדו. הודו לאֲדֹנָי הָאֱלֹהִים כִּי לְעֹלָם חֶסֶד" (תהלים קל"ו, א-ג).

⁴² האזכורים האחרים בספר מלכים חוזרים לשם 'ארון ברית ה' (מלכים א' ו', יט; שם ח', א, ד, ו; וכן אזכור אחד בימי ירמיהו: ירמיהו ג', טז). יתכן שלאחר שהודגשה פעם אחת התמורה במעמדו של הארון בכינוי 'ארון ברית א-דוני', ניתן לשוב לכינוי השגור יותר 'ארון ברית ה', החותם בשמו הפרטי של הקב"ה, שם הוי"ה. זאת בדומה לשימוש הכללי במקרא בשמות ה' – שם הוי"ה הוא השם הנפוץ ביותר, והשמות האחרים בכלל, ושם א-דוני בפרט, מופיעים לעתים נדירות יותר.

הן לתיאור מהלכו של דוד אביו בירושלים⁴³ הן לתיאור בניית המקדש וכינון מלכות ה' שבשירת הים:

<p>בְּנֵה בְּנֵי יְהוָה בֵּית לַיהוָה לְךָ מְכוֹן לְשִׁבְתְּךָ עוֹלָמִים... כִּי אֲתָה הַבְּדִלְתָם לְךָ לְנַחֲלָה מִכָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ בְּיַד מֹשֶׁה עֲבָדְךָ בְּהוֹצִיאֶךָ אֶת אֲבֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם א-דוֹנֵי ה'.</p> <p>(מל"א ח', יג-נג)</p>	<p>לְךָ וְאִמְרַתְּ אֵל עֲבָדֶי אֵל דָּוִד כֹּה אָמַר ה' הֲאֵתָה תִּבְנֶה לִּי בֵּית לְשִׁבְתִּי... הוּא יִבְנֶה בֵּית לְשִׁמִּי וְכִנְנֵתִי אֶת כִּסֵּא מַמְלַכְתּוֹ עַד עוֹלָם.</p> <p>(שמ"ב ז', ה-יג)</p>	<p>תִּבְאָמוּ וְתִטְעֲמוּ בְּהַר נַחֲלֶתְךָ מְכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פְּעֻלַּת ה' מְקֻדָּשׁ א-דוֹנֵי כוֹנְנֵי יְדִיד. ה' יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד.</p> <p>(שמות ט"ו, יז-יח; השווה גם לאיכה ב', כ)</p>
---	--	--

ד. סיכום

במאמר זה עקבנו אחר השתלשלות כינויי של הארון לאורך המקרא כולו. בתחילה עמדנו על צמד כינויי בחמשה חומשי תורה: בתחילה הכינוי 'ארון העדות', כינוי שמדגיש את היותו כלי קיבול עבור לוחות העדות המנציחות את המעמד החד-פעמי של קבלת התורה בהר סיני. לאחר מכן מכונה הארון 'ארון ברית ה'', כינוי המשקף מערכת יחסים מתמשכת ומעמיקה יותר בין עם ישראל לא-לוהיו.

לאחר מכן עמדנו על כינויי של הארון בספרים יהושע ושופטים, שם ניכרת הדרדרות מסוימת בחלק מן האזכורים. הצענו שהוספת או השמטת ענין ה'ברית' מכינוי הארון, וכן החלפת שם ה' בשם א-לוהים, מורות על קרבתו וריחוקו של ה' מעם ישראל בהתאם למצבו הרוחני.

בשלב השלישי של התפתחות כינויי של הארון עקבנו אחרי שינוי הכינויים בספר שמואל. בתחילה הבחנו בהשמטת המילה 'ברית' משמו, וכן בשימוש בשם א-לוהים, המורים על המצב הרוחני הירוד. לאחר מכן, בעקבות הניסים שמחולל הקב"ה בפלשתים ובאלילם דגון, המשיבים את התגלות ה' לעצמתה המקורית שב שם הו"ה לכינויו של הארון. בהמשך, דנו בהעלאת הארון מקרית יערים לעיר דוד. הראינו שהנסיון הראשון להעלאתו, שהסתיים במותו של עוזא עומד בסימן שם א-לוהים ומידת הדין. לעומתו, הנסיון השני מסתיים בהצלחה, בעקבות מיתונה של השמחה המופרזת, והוא עומד בסימן שם ה' ומידת הרחמים.

⁴³ על קווי הדמיון לנבואת נתן העיר עמוס פריש, 'פרשת מלכות שלמה בספר מלכים', עמ' 273 הערה 64.

בשלב הרביעי והאחרון עמדנו על כך שהבטחת ה' לדוד ששושלתו תעמוד לנצח, ושבנו יבנה את בית ה', מבטאים שלב חדש בהתפתחותם של יחסי ה' ועולמו. יחסים אלו מתבטאים כעת בשם א-דוני ובשיבת ה'ברית' לכינויו של הארון. תהליך זה מגיע לשיאו בספר מלכים, בו מכונה הארון 'ארון ברית א-דוני', ובו בונה שלמה דירת קבע לקב"ה בעולמו, ובכך מממש את הייעוד הנשגב המתואר כבר בשירת היס:

תְּבִאֲמוּ וְתִשְׁעֲמוּ בְּהָרַחֵק מִכֹּחַ לְשִׁבְתָּהּ פְּעֻלָּתָהּ ה' מִקִּדְשׁ א-דוני כּוֹנֵנוּ יְיָיָהּ. ה' יִמְלֹךְ
לְעֹלָם וָעַד. (שמות ט"ו, יז-יח)

ה. כינויים מקומיים ויוצאי דופן

לעיל עמדנו על מספר כינויים שהוענקו במקרא לארון. אמנם, מלבד כינויים אלו, ישנם כמה מקומות בהם מופיעים כינויים נדירים יותר, מסיבות שאינן קשורות בהכרח למהלך הכללי שהוצג לעיל. בין הכינויים הללו ניתן למנות כינוי שאמנם כבר ראינו – 'ארון העדות', אך הוא מופיע פעם אחת נוספת במקום שבו כבר לא היה אמור להעשות בו שימוש. נוסף על כך אנו מוצאים כינויים יחודיים נוספים הטעונים הסבר כדוגמת 'ארון הברית אדון כל הארץ', 'ארון עוזד', ו'ארון הקודש'.

א. בניגוד לדברינו לעיל, הכינוי 'ארון העדות' מופיע פעם אחת נוספת לאחר תיאור הנסיעה מהר ה' (אז הפך הארון מארון העדות לארון ברית ה') – בתיאור מעבר הירדן בימי יהושע (יהושע ד', טז). בסיפור זה, מצווה ה' את יהושע לקחת שתיים עשרה אבנים מתוך הירדן היבש ולהניח אותם במקום הלינה של בני ישראל, כדי שהן תשמשנה אות וזכרון למעבר הירדן לדורות הבאים. בשל משמעות זו של נס מעבר הירדן, שנעשה באמצעות הארון, הוא מקבל את הכינוי 'ארון העדות', דהיינו, ארון שיוצר מעמד משמעותי המהווה עדות לדורות:

וַיֹּאמֶר לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ עֲבְרוּ לִפְנֵי אֲרוֹן ה' א-לוהיכם אֶל תּוֹךְ הַיַּרְדֵּן וְהָרִימוּ לָכֶם אִישׁ אֶבֶן
אחת על שְׁכֵמוֹ לְמִסְפָּר שְׁבָטֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל. לְמַעַן תִּהְיֶה זֹאת אוֹת בְּקִרְבְּכֶם כִּי יִשְׁאַלֹּן
בְּנֵיכֶם מָתַי לֵאמֹר מָה הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה לָכֶם. וְאָמַרְתֶּם לָהֶם אֲשֶׁר נִכְרְתוּ מִיַּמֵּי הַיַּרְדֵּן מִפְּנֵי
אֲרוֹן בְּרִית ה' בְּעֲבָרוֹ בַּיַּרְדֵּן נִכְרְתוּ מִיַּי הַיַּרְדֵּן וְהָיוּ הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה לְזִכְרוֹן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַד
עוֹלָם. (יהושע ד', ה-ז)

ב. את הכינוי המיוחד 'ארון הברית אדון כל הארץ' המופיע במהלך הכניסה לארץ יתכן שיש להבין כמימוש ההבטחה לשלוח מלאך שילווה את העם בכניסה זו כמתואר בשמות כ"ג:

<p>וַיֹּאמֶר יְהוָשֻׁעַ בְּזֹאת תִּדְעוּן כִּי אֶל־חַי בְּקִרְבְּכֶם וְהוֹרֵשׁ יוֹרֵשׁ מִפְּנִיכֶם אֶת הַכֹּנְעָנִי וְאֶת הַחִתִּי וְאֶת הַחִוִּי וְאֶת הַפְּרִזִּי וְאֶת הַגְּרִזִּי וְהָאֲמֹרִי וְהַיְבוּסִי. הִנֵּה אֲרוֹן הַבְּרִית אָדוֹן כָּל הָאָרֶץ עִבֵּר לפְנֵיכֶם בַּיְרֵדוֹן... וְהִנֵּה כְּנוּחַ כְּפֹת רַגְלֵי הַפְּהַנִּים נִשְׂאֵי אֲרוֹן ה' אָדוֹן כָּל הָאָרֶץ בְּמֵי הַיְרֵדוֹן... (יהושע ג', י-יא)⁴⁴</p>	<p>שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בְּשָׁנָה יִרְאֶה כָּל זְכוּרָךְ אֶל פְּנֵי הָאָדוֹן ה'. הִנֵּה אֲנֹכִי שֹׁלַח מִלֶּאֱדָךְ לִפְנֵיךְ... כִּי שָׁמִי בְּקִרְבּוֹ... כִּי יֵלֶךְ מִלֶּאֱכִי לִפְנֵיךְ וְהִבִּיאֶךָ אֶל הָאֲמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַכֹּנְעָנִי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי וְהַכְּחַדְתִּיו... לֹא תִכְרַת לָהֶם וְלֹאֲלֹהֵיהֶם בְּרִית. (שמות כ"ג, יז-כג)</p>
---	---

ג. הכינוי 'ארון עוזך' מופיע דווקא במזמור היסטורי, המתאר את העלאתו של הארון לירושלים מקרית יערים, שם ניתן למצוא הדים למעשה עוזא:

<p>הִנֵּה שָׁמַעְנוּהָ בְּאֶפְרַתָּה מִצְּאֲנוּהָ בְּשָׂדֵי יַעֲרֹ... קוּמָה ה' לִמְנוּחֶיךָ אֶתָּה וְאֲרוֹן עֲזָךְ. (תהלים קל"ב, ו-ח; ובמקבילה בדה"י א ו', מא)⁴⁵</p>	<p>וַיָּבֹאוּ אַנְשֵׁי קְרִית יַעֲרִים וַיַּעֲלוּ אֶת אֲרוֹן ה' וַיָּבֹאוּ אֹתוֹ אֶל בֵּית אַבְיִנְדָב בְּגִבְעָה וְאֶת אֶלְעָזָר בְּנוֹ קָדְשׁוֹ לְשֹׁמֵר אֶת אֲרוֹן ה'. (שמ"א ז', א) וַיִּרְכְּבוּ אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֶל עֵגְלָה חֲדָשָׁה וַיִּשְׂאֶהוּ מִבֵּית אַבְיִנְדָב אֲשֶׁר בְּגִבְעָה וַעֲזָא וְאֲחִיו בְּנֵי אַבְיִנְדָב נִהְגִּים אֶת הָעֵגְלָה חֲדָשָׁה... וַדּוּד מִכְרָךְ בְּכָל עֵז לִפְנֵי ה' וַדּוּד חֲגוּר אֶפּוֹד בָּד. (שמ"ב ו', ג)</p>
--	--

ד. השימוש בכינוי היחידאי 'ארון הקודש' בתיאור הקרבת הפסח בימי יאשיהו מהווה חלק מן האזכורים המרובים של מושג הקדושה, במהלך ההכנות לעשיית הפסח:

⁴⁴ הכינוי המיוחד 'אדון' מופיע גם במזמור תהלים המתייחס למאורע מעבר הירדן: "מה לך הים כי תנוס הירדן תסב לאחור. ההרים תרקדו כאילים גבעות כבני צאן: מלפני אדון חולי ארץ מלפני א-לוה יעקב. ההפכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים" (תהלים קי"ד, ה-ח).

⁴⁵ היו שציינו (יהודה קיל, דעת מקרא לשמואל ב, עמ' שסז הערה 13) שכינוי זה נרמז גם במקום אחר, במזמור תהלים היסטורי על חורבן שילה, כאשר גם שם מדובר בהתייחסות לארון: "ויטש משכן שלו אהל שכן באדם. ויתן לשבי עזו ותפארתו ביד צר" (תהלים ע"ח, ס-סא).

⁴⁶ קיל עצמו מציע שם שהדבר הוא הפוך – עוזא היה שמו הרשמי של השומר על ארון ה' הקרוי עוז, והוא מציינ דברי המיוחס לרש"י (על דברי הימים א ט"ז, יא) המסביר כך: "ועל כן נקרא אלעזר השומר עוזא על שם ששמר הארון שנקרא עז".

ויאמר ללויים המכינים לכל ישראל הקדושים לה' תנו את ארון הקדש בפנית אשר בנה שלמה בן דוד מלך ישראל אין לכם משא בפתח עתה עבדו את ה' א—לוהיכם ואת עמו ישראל... ועמדו בקדש לפלגות בית האבות לאחיהם בני העם וחקלת בית אב ללויים. ושטחו הפסח והתקדשו והכיניו לאחיהם לעשות כדבר ה' ביד משה.
(דברי הימים ב ל"ה, ג-ו)

כמו כן, ההימנעות משימוש בכינוי 'ארון ברית ה'" בהקשר זה מהווה חלק ממהפך דתי שהתרחש בימי יאשיהו והפחית מחשיבותו הדתית של הארון וממרכזיותו. מהפך זה נזכר ברמז גם בספר ירמיהו:

ויאמר ה' אלי בימי יאשיהו המלך... והיה כי תרבו ופריחתם בארץ בימים ההמה נאם ה' לא יאמרו עוד ארון ברית ה' ולא יעלה על לב ולא יזכרו בו ולא יפקדו ולא יעשה עוד. בעת ההיא יקראו לירושלם כסא ה' ונקוו אליה כל הגוים לשם ה' לירושלם ולא ילכו עוד אחרי שררות לבם הרע.
(ירמיהו ג', ו, טז-יז)

פיחות זה בחשיבותו הדתית של הארון נועד לאפשר לעשרת השבטים, המיואשים מהאפשרות לחזור בתשובה, להבין שניתן עתה לכרות 'ברית חדשה' עם ה' א—לוהיהם. כדי להבהיר זאת הוסר באופן סמלי הכינוי 'ארון ברית ה'" והוחלף בכינוי אחר. בכך מדגיש הנביא שניתן כעת לפתוח 'דף חלק' ולכונן 'ברית חדשה' בין ישראל לה' א—לוהיהם:

הנה ימים פאים נאם ה' וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חנשה. לא כברית אשר כרתי את אבותם ביום החזיקי בידם להוציאם מארץ מצרים אשר המה הפרו את בריתי ונאנכי בעלתי כם נאם ה'. כי זאת הברית אשר אכרת את בית ישראל אחרי הימים ההם נאם ה' נתתי את תורתך בקרבם ועל לבם אכתבנה והייתי להם לא—לוהים והמה יהיו לי לעם.
(ירמיהו ל"א, ל-לב)⁴⁶

⁴⁶ המעבר מהכינוי 'ברית' לכינוי 'ארון הקודש' מופיע גם כהבדל בין הבבלי לירושלמי בסיפור פטירתו של רבי יהודה הנשיא. בעוד שבתלמוד הבבלי (כתובות קד). מופיע הצירוף 'ארון הקודש' ('אראלים ומצוקים אוחזים בארון הקודש'), בסיפור המקביל בתלמוד הירושלמי (כלאים ט', ג) מופיע הצירוף 'לוחות הברית' ('מצוקים ואראלים תפוסין בלוחות הברית'). הסיבה לשינוי זה בין התלמודים דורשת דיון נפרד ואכמ"ל.

